

fondů z hlediska dosažení optimálního sociálního efektu.

Druhá skupina ukazatelů vyjadřuje skutečnosti týkající se chování objektu sociálního plánování, jako např. účast v socialistickém soutěžení, podíl na řízení podniku, účast v politickém životě apod. Zvláštností těchto ukazatelů je, že nemají normativní základnu a nemohou být direktivně stanoveny. Všeobecné normy chování nelze totiž předepisovat správním cestou.

Třetí skupina ukazatelů sociálního plánu je odrazem skutečného vědomí pracovníků, což je nejsložitější oblast v sociálním životě. Sem patří hodnotová orientace kolektivu, struktura motivů k práci, spokojenost s prací a s vedením apod. Tyto ukazatele se mohou stanovit v sociálním plánu jen jako tendence k pozitivní změně těchto faktorů. Mají charakter prognózy a orientační význam.

Bulharští autoři dále zdůrazňují, že mají-li být splněny všechny úkoly, jež souvisí se sestavením sociálního plánu rozvoje pracovního kolektivu, je zapotřebí promyslet speciální organizaci práce.

Navrhují nejprve vytvořit vědeckou skupinu o 5–6 členech, složenou z odborníků podniku (ekonom, právník, inženýr, lékař) a popřípadě externích konzultantů (sociolog, psycholog, statistik). Členy vědecké skupiny je třeba zbavit ostatních povinností v podniku, aby se mohli soustředit na sestavování sociálního plánu.

Úkolem skupiny má být sestavení 1. programu plánu, 2. grafikonu etap plánu a 3. finančního rozpočtu.

Po schválení těchto programů má ředitel podniku ustavit komise pro získávání podkladů pro jednotlivé oddíly sociálního plánu, a to tolik komisí, kolik oddílů má plán. V jednotlivých komisích mají být i členové vedení společenských organizací.

Vědecká pracovní skupina má kontrolovat všechny komise a poskytovat jim metodickou pomoc. Jejím speciálním úkolem je však organizovat konkrétní sociologický výzkum kolektivu a provádět důkladný rozbor informací získaných jednotlivými komisemi.

Autoři bulharské publikace vypracovali toto schéma organizace práce při sestavování sociálního plánu v podniku:

#### *I. Utváření vědecké skupiny*

(doba trvání: 1–2 měsíce)

1. Studium metodiky sociálního plánování — odpovídá hlavní vědecký vedoucí
2. Zřízení oddělení pro sociální plánování — odpovídá ředitel podniku
3. Vypracování dokumentace plánu — odpovídá vědecká skupina
4. Vytvoření pracovních komisí — odpovídá ředitel podniku

#### *II. Sběr sociologických informací*

(doba trvání 4–5 měsíců)

1. Získávání informací z oddělení podniku — odpovídají pracovní komise
2. Získávání informací z dokladů společenských organizací — odpovídají pracovní komise

3. Provedení konkrétního sociologického výzkumu — odpovídá vědecká skupina

#### *III. Vypracování variant plánu*

(doba trvání: 2 měsíce)

1. Posouzení informací z dokumentů a sociologického výzkumu a rozbor sociálních problémů — odpovídají pracovní komise
2. Navrhování opatření za účelem řešení problémů a zpřesňování ukazatelů — odpovídají pracovní komise
3. Spojování jednotlivých oddílů v celistvý plán — odpovídá vědecká skupina

#### *IV. Schválení plánu*

1. Posouzení plánu hospodářským vedením a vedením společenských organizací
2. Posouzení plánu na pracovních schůzích
3. Schválení plánu hospodářskou radou podniku

Je samozřejmé, že uvedené schéma, stejně jako ostatní informace o tom, jak se stává k řešení problému sestavování sociálního plánu bulharští vědci, nejsou všeobecně platné. Jejich hlavní význam je v tom, že ukazují, jak bulharští vědci pružně (jde o metodiku sestavování sociálního plánu na období 1971–1975) a samostatně přistoupili k aplikaci sovětských zkušeností, jak jich využili z hlediska vlastních potřeb a specifických požadavků. Svědčí o tom i připojené vzory 21 tabulek ukazatelů sociálního plánu, připojený vzor anketního listu se 107 otázkami i model sociálně ekonomického plánu sestaveného ve formě tabulky. Právem lze přiřadit recenzovanou metodiku k metodikám sovětským jako důkladně promyšlený materiál, který může být konkrétním příspěvkem k vypracování naší vlastní metodiky sociálního plánování v Československu.

*Libuše Lišková*

**J. L. Cipis—V. V. Braga: Mašinnaja obrabotka statističeskoj informacii (Iz opyta proektirovanija sistemy obrabotki dannyh)** Strojově zpracování statistické informace (Ze zkušenosti projektování systému zpracování dat)  
Moskva, Statistika 1971, 191 s.

Název odráží ve zkratce dva z hlavních problémů, jimiž se sověští autoři J. L. Cipis a V. V. Braga v této práci zabývají:

1. řešení vhodného použití samočinných počítačů;

2. zpracování statistických informací.

Autoři přistupují k oběma problémům především na základě zkušeností a potřeb statistiky jako praktického získávání, zpracování a předávání údajů o souborech jedinců. Vzhledem k tomu, že takto vymezená statistika poskytuje převážně podklady pro řídicí činnost orgánů státní moci a správy, hospodářských a výrobních jednotek apod., jsou i zjišťované údaje svou povahou spíše data demografická a ekonomická než sociologická. Bylo by však chybou, aby sociologové nadále nedoceňovali význam, který mají statistické informace a výsledky šetření prováděné orgány statistických úřadů pro výstavbu mar-

xistické sociologie — zejména také proto, že už klasické marxismu-leninismu se ve svých pracích opírali o statistické údaje. Přes všechnu odlišnost statistických informací od informací sociologických lze jistě statistická data s úspěchem sekundárně použít jako základní informační zdroj, ať už při projektech makrosociologických výzkumů (např. sociální struktury, životního způsobu, postavení tříd ve výrobním procesu atd.), či při výstavbě sociologických hypotéz a teorií.

V úvodní kapitole *Orgány Ústřední statistické správy SSSR jako ekonomicko-informační systém* zdůrazňují autoři úlohu statistických informací pro ekonomické řízení. „Otázky řízení a plánování národního hospodářství a otázky statistiky a registrace mají v současné etapě rozvinuté komunistické výstavby naší země velký význam. Široká mechanizace a automatizace registračně statistické práce může v krátké době zajistit rozsáhlou informaci, nutnou pro plánovité řízení socialistické ekonomiky“ (s. 3). Statistická informace je součástí ekonomické informace (plánovací, registrační, normativní atd.). Statistické informace se v Sovětském svazu zpracovávají v Ústřední statistické správě SSSR, která má všechny vlastnosti složitého informačního systému, a proto o ní dále autoři hovoří jako o *informačním statistickém systému*. V systému Ústřední statistické správy jsou vytvořeny například jednotné metody vyčíslování ukazatelů v celém národním hospodářství, jednotné klasifikační soustavy, nomenklatury a jednotky měření.

Na informační statistický systém se můžeme dívat jako na systém skládající se z řady vzájemně spojených prvků na různých úrovních. V případě Ústřední statistické správy SSSR jde o tyto čtyři úrovně:

1. úroveň: Ústřední statistická správa při radě ministrů SSSR, která je nejvyšším orgánem centralizovaného řízení statistické registrace v SSSR;

2. úroveň: Ústřední statistické správy při radách ministrů svazových republik;

3. úroveň: statistické správy ASSR, krajů, oblastí, okruhů a měst;

4. úroveň: inspektoráty státní statistiky.

Statistickou informaci lze podle názoru autorů použít třemi způsoby:

1. klasifikace různých statistických forem registrace podle periodičnosti, podle způsobu předávání a podle příslušnosti k oblasti statistiky;

2. identifikace různých forem statistických ukazatelů podle způsobu zpracování a stupně stabilitnosti;

3. klasifikace informace podle vztahu ke vstupu a výstupu statistického systému.

Systém Ústřední statistické správy SSSR má na 170 strojně početních stanic, vybavených většinou děrnoštítkovými stroji. Orgány Ústřední statistické správy vlastní v současné době asi 40 samočinných počítačů. Výpočetní střediska a strojně početní stanice Ústřední statistické správy mají odlišnou organizační strukturu od ostatních početních stanic věnujících se mechanizaci registrace v národním hospodářství Sovětského svazu. Střediska

Ústřední statistické správy zaměstnávají kromě operátorů i ekonomy a jsou tedy schopna provádět zcela samostatně celý cyklus práce související se sběrem, zpracováním a výstupem statistické informace. Je jistě zajímavé, že více než 50 % prací ve výpočetních střediscích Ústřední statistické správy SSSR představují služby pro různé výrobní podniky a instituce, prováděné na chozrasčotních principech.

Další kapitola *Vytváření mechanizovaného zpracování statistických záznamů* zdůrazňuje význam unifikace a standardizace pro vznik mechanizovaného zpracování statistických informací, což se v praxi projevuje např. vypracováním jednotné vyznačovací (kódovací) stupnice. V této kapitole je obsažen i popis technologického postupu od sběru dat až po jejich zpracování a předání (přes kontrolu záznamu, jejich kódování a děrování, kontrolu děrování, třídění a tabelování s příslušnou kontrolou). Používání samočinných počítačů při zpracování statistických informací skýtá technické předpoklady pro vytvoření *automatizovaného statisticko-informačního systému*. Takový systém by měl podstatně zkrátit čas věnovaný na zpracování statistických záznamů při současném zvýšení počtu zpracováváných údajů zvýšením analytičnosti, komplexnosti a spolehlivosti statistické informace.

*Charakteristika toků a objemů statistické informace* je název třetí kapitoly, v níž je tok statistické informace vymezen (s. 88) jako „směrový pohyb zpráv ve formě dokumentů od zdroje informace k jejímu příjemci“. Máme-li získat objektivní údaje při analýze toků statistické informace, je třeba, aby program práce výzkumů obsahoval tyto momenty: výběr zkoumaného objektu, výběr jednotky pozorování, výběr metody provedení zkoumání, výběr jednotky měření, sestavení dokumentů zkoumání (karta, deník), zpracování materiálů.

Čtvrtá kapitola knihy se jmenuje *Využití aparátu matematické statistiky při analýze statistické informace*. Pro statistickou informaci je charakteristický nerovnoměrný postup v čase, způsobený mnoha faktory. Je možné jej popsat pomocí zákonů rozložení, známých z matematické statistiky a umožňujících postup informace prognózovat. Z obecnějších zákonů rozložení, o nichž se v této kapitole píše, to jsou: normální rozložení, binomické rozložení a Poissonovo rozložení. Uvedená rozložení slouží za základ pro testování statistické významnosti rozdílů mezi empirickými a teoretickými charakteristikami statistických informací. Autoři uvádějí tři kritéria shody: Pearsonovo, Romanovského a Kolmogorovo.

Poslední dvě kapitoly — *Vytváření automatizovaného systému zpracování statistické informace* a *Vytváření technologického procesu automatizovaného systému zpracování statistické informace* — obsahují popis prací souvisejících se vznikem automatizovaného systému na zpracování statistické informace. V orgánech Ústřední statistické správy SSSR jde o dva hlavní směry prací: 1. zakládání

výpočetních středisek využívajících samočinných počítačů; 2. zpracovávání projektu automatizovaného statisticko-informačního systému.

Pro čtenáře je velkou výhodou, že názory autorů v těchto dvou závěrečných a zřejmě i nejdůležitějších kapitolách výrazně čerpají z takřka desetiletých praktických zkušeností se zaváděním samočinných počítačů do systému Ústřední statistické správy SSSR, které se datuje od roku 1962—1963. Od té doby byly ve výpočetních střediscích Ústřední statistické správy zpracovávány na samočinných počítačích stovky statistických šetření a otázkou dne se stalo vytvoření automatizovaného systému. „Existence jednoho, deseti nebo sta samočinných počítačů v systému a řešení různých statistických úkolů nelze ještě označovat za vytvoření automatizovaného systému; hovořit o automatizovaném systému zpracování informací lze v tom případě, jestliže výsledky výpočtů se nevyužívají jen v dané složce (úrovni) systému, ale současně se automaticky zavádějí do výpočetního komplexu následující složky. Tomu nutně předchází přestavba toků informace, struktury registrace, metodiky kódování informace, změny technologického systému“ (s. 133). Jednou z charakteristik nového automatizovaného statisticko-informačního systému je také přechod od tradičních forem vstupu statistických údajů ke vstupu jednotlivých ukazatelů. Vstup přímých ukazatelů může bezesporu výrazněji prohloubit komplexní zpracování statistické informace. V této souvislosti sovětsští autoři připomínají význam tzv. *archivu informací* (databank), o jejichž významu a možnostech při automatizovaném zpracování dat na samočinných počítačích se v Sovětském svazu hovoří.

Velice sympatickým rysem práce J. L. Cipise a V. V. Braga je jejich teorii i praxi zdůvodněný objektivní přístup k samočinným počítačům a jejich zavádění do práce statistických orgánů — tak rozdílný od někdy až krajně pojaté optimistické důvěry ve spásitelnost užití samočinných počítačů, jak se projevovala a projevuje v našich podmínkách. Vždyť samočinné počítače jakožto výkonné nástroje na zpracování informací vyžadují pro svůj efektivní účinek i neméně výkonnou a na racionálních základech založenou organizaci. „Při převodu statistických úloh na samočinné počítače se projevují a upřesňují různé varianty technologického procesu využívajícího samočinné počítače, prověřuje se racionálnost struktury výpočetního střediska na různých úrovních pro potřeby zpracování statistických informací na samočinných počítačích, definují se základní problémy spojené s vytvořením automatického statisticko-informačního systému a naznačují se cesty k jejich řešení“ (s. 131).

Vidíme tedy, že práce, která se na první pohled zdá být určena spíše statistikům a ekonomům, obsahuje mnoho cenného pro otázky, o nichž v současné době diskutují

i sociologové u nás. Za velký klad můžeme považovat také to, že sovětským čtenářům se dostala do rukou kniha informující o výsledcích, úkolech a problémech Ústřední statistické správy Sovětského svazu, která si tím vlastně vytváří další předpoklady pro kvalifikovanější kontakty se zájemci, poradci a spolupracovníky. V době zvýšeného zájmu naší sociologie o využití výsledků standardních statistických šetření by pro československé sociology (ale nejen pro ně) mohla mít podobná práce o Federálním statistickém úřadě ČSSR nemalý význam.

Miroslav Foret

**L. A. Gordon, E. V. Klopov: Člověk posle  
rady. Socialnyje problemy byta i vněrabot-  
čego vremeni (Člověk po práci. Sociální pro-  
blémy životního způsobu a mimopracovní  
doby)**

Moskva, Nauka 1972, 367 s.

Výzkum časových rozpočtů dělnických rodin v Dněpropetrovsku, Záporoží, Oděse a Kostromě, realizovaný pod vedením L. A. Gordona a E. V. Klopova v letech 1965—1968,<sup>1</sup> je jedním z posledních v řadě 80 velkých výzkumů časových rozpočtů provedených v Sovětském svazu v období 1922—1970. Cím je tento výzkum, resp. na něm založená práce pozoruhodná, co nového přináší k plejádě poznatků o proměnách socialistické skutečnosti i k sociologické teorii? Není toho rozhodně málo.

Práce, jejímž hlavním úkolem je prezentace a interpretace výsledků výzkumu, je v první řadě teoreticky fundovaná. Přehledněme-li zběžně celou diskusi o pojetí kategorie životního způsobu (tedy kategorie, která byla v sovětské odborné literatuře dosud fixována na pojem „byt“, čímž se v podstatě stále jednoznačněji rozumí sféra života mimo práci a mimo společensko-politickou aktivitu), pak se zde prakticky po první explicitě formuluje možnost i nutnost *vymezit životní způsob i v širším pojetí*, totiž tak, aby obsahl komplex všech podstatných stránek života. Autoři ponechávají kategorii „bytu“ v těch mezích, v nichž postupně její chápání (v diskusi s etnografickým přístupem) vykrystalizovalo, a zahrnují ji — spolu se sférou práce a společensko-politické aktivity — do obecnější kategorie „obrazu žití“, tedy životního způsobu v tom pojetí, které se začíná prosazovat i u nás. Životní způsob — který může být způsobem života jedince, rodiny, skupiny lidí nebo i společnosti, — zahrnuje *každodenní chování* ve sféře práce, v oblasti společensko-politické aktivity i v „bytu“, tj. v sociálním prostředí malých skupin.

Tento velmi zajímavý a podle našeho názoru i úspěšný pokus o teoretické řešení vztahu jednotlivých stránek života však tvoří jen jednu stránku širšího zakončení interpretovaných dat, která pochopitelně nevyčerpávají

<sup>1</sup> O výzkumu a na něm založené práci obou autorů byli čtenáři Sociologického časopisu už informováni článkem *Výzkum způsobu života dělníků a některé otázky sociálního plánování* v čísle 3 1972.